

ВИЩА ОСВІТА В СИСТЕМІ ЦІННОСТЕЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ УКРАЇНИ В УМОВАХ РОЗБУДОВИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Резюме. Стаття присвячена соціально-філософському дослідженню вищої освіти як соціально-особистісної цінності, а також впливу інформаційних технологій на формування соціальних і особистісних цінностей студентської молоді України.

Ключові слова: інформаційне суспільство, цінності, соціальні цінності, особистісні цінності, вища освіта, студенти.

Початок третього тисячоліття – це новий етап розвитку людської цивілізації – створення глобального інформаційного суспільства.

Засновниками соціологічної концепції побудови інформаційного суспільства є Д.Белл, Е.Тоффлер, З.Бжезинський. Термін «інформаційне суспільство» був уведений у науковий обіг у 60-р. ХХ ст. фактично одночасно в США і Японії. Один з найбільш впливових теоретиків інформаційного суспільства Е.Тоффлер, розглядаючи всі зміни людського суспільства з позиції культурних змін, ввів поняття «культурна хвиля». В цьому понятті він підкреслював аполітичність і надідеологічність змін, що відбуваються, а також їх стихійність та невідворотність. За Тоффлером, зараз ми живемо в період зіткнення культурних хвиль: народжується інформаційне, постіндустріальне суспільство, культура Третьої Хвилі. В історії людства було два подібних етапи: Перша Хвиля виникла 10 тис. років тому внаслідок появи землеробства; Друга — індустріальна — 300 років тому. Як друга хвиля була

антисільськогосподарською, так і третя є антиіндустріальною за своїм світоглядом, своїм поняттям часу, простору, логіки та детермінованості [8].

Інформаційне суспільство – це суспільство, в якому виробництво і споживання інформації є найважливішим видом діяльності; інформація визнається найбільш значущим ресурсом; нові інформаційні і телекомунікаційні технології і техніка стають базовими, а інформаційне середовище разом з екологічним і соціальним – новим середовищем людини.

Становлення інформаційного суспільства веде за собою радикальні зміни не тільки у сфері виробництва і ділової активності людей, а й у всій соціальній сфері. Виробництво інформаційної продукції поглинає все більше робочої сили (науковці, конструктори, програмісти тощо). Ця частина трудових ресурсів стає домінуючою, набагато переважаючи кількість зайнятих у сфері вироблення матеріальних продуктів. Основним виробничим процесом стає творче мислення: спільна та індивідуальна творчість людей. Рутинна частина роботи з інформацією перекладається на машини. А отже, головним засобом збільшення продуктивної праці стає удосконалення творчих здібностей людини, її інтелектуального потенціалу.

Як важливу рису постіндустріального етапу розвитку культури слід відмітити збільшення ролі організаційно-комунікативних та інформаційних технологій. Вони існують самостійно (а не як технічні підсистеми економіки) і стають соціальними технологіями, які безпосередньо впливають на державно-політичну сферу організації та управління, сфери праці, культури, процес соціалізації. Комунікативні технології створюють для кожної людини можливість безпосереднього членства в суспільстві без посередництва будь-яких груп, ідеологій чи символічних культурних систем, а отже, надзвичайно підвищують роль і соціальну значущість окремої людини.

Всі ці зміни ведуть до зростання вимог до професійної кваліфікації, виробничого досвіду і здібностей творчо виконувати доручену роботу. Тобто суспільні потреби диктують необхідність постійного підвищення освітнього рівня працівників, масового розвитку здібностей, творчого потенціалу молоді. Крім того, стрімкі зміни в економіці, швидке старіння технологій, ідей і

професій призводить до різкого збільшення обсягу навчального матеріалу (так, обсяг знань в галузі інформатики подвоюється кожні 5 місяців; у галузі генетики — кожні 2 роки; в галузі хімії — кожні 6 років). За час входження молодих людей у професійну діяльність ці знання швидко стають застарілими. Відомо, що випускник Гарвардської школи бізнесу не відповідає вимогам відповідної системи бізнесу уже через 5 років після закінчення навчання. Отже, люди все частіше і системніше мають опановувати нові технології; процес навчання стає складовою частиною роботи.

Таким чином, рівень освіти, її безперервність, що забезпечує повернення людини в освітню систему протягом життя, стають вирішальною передумовою соціального стану людини, її соціального просування.

Аналізуючи зміни у житті людини, які відбуваються завдяки становленню інформаційного суспільства, нової інтерпретації набуває осмислення ціннісно-світоглядного ставлення студентської молоді до світу. Саме тому характерною особливістю нинішнього етапу розвитку є зміна ціннісних пріоритетів, основою яких є діалектичне поєднання матеріальних та духовних складових життя.

Формування і розвиток системи цінностей – одне з центральних питань у всіх гуманітарних науках, перш за все у філософії, соціології, педагогіці, психології. У сучасній Україні проблема динаміки трансформації суспільних цінностей набуває особливої гостроти. Цьому сприяють декілька факторів. Це, по-перше, історичний перехід від соціалістичного тоталітаризму до демократичної моделі суспільства, де людина має можливість і необхідність вибирати світоглядні орієнтири. По-друге, процеси глобалізації, становлення інформаційного суспільства прискорюють темп життя, пропонують поліфонію цінностей та ідеологічних настанов, зростає потік інформації, швидко змінюється соціальний статус людини, а отже, особистість має вибирати світоглядні пріоритети в цих складних умовах швидкозмінюваних життєвих реалій і розмаїття ціннісних орієнтирів.

Проблемі цінностей присвячено безліч наукових праць як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Вперше поняття цінності було висунуте на перший план у логіці і в метафізиці Г. Лотце, який розумів під цінністю соціальні за

своїм походженням зразки, на які спираються оцінки, що виносяться людиною. В політологію і соціологію проблематику цінностей увів М. Вебер. Даною проблематикою займалися такі авторитетні дослідники суспільного життя, як Е. Дюркгейм, М. Вебер, Т. Парсонс, У. Томас і Ф. Знанецький, К. Клакхон, У. Колб, Дж. Дьюї, Р. Перрі, Р. Інглехарт та ін. Класичне визначення цінності дали У. Томас і Ф. Знанецький: «Під соціальною цінністю ми розуміємо будь-який факт, який має доступні членам певної соціальної групи емпіричні зміст і значення, виходячи з яких він є або може стати об'єктом діяльності» [7, 343]. Їм належить також визначення цінностей як більш або менш виявлених правил поведінки, за допомогою яких група зберігає, регулює та поширює відповідні типи дій серед своїх членів.

Існує також психологічний підхід до інтерпретації цінностей (його розвивали Р. Перрі, Дж. Дьюї, К. Льюїс), коли в якості цінності розглядається будь-яке утворення, що служить для задоволення людських потреб і реалізації інтересів людини.

Сучасна філософія трактує цінності як народжений культурою зміст, що влітається в мінливе різноманіття соціального життя як його інваріанти, що дозволяють: пов'язувати різні часові модуси (минуле, сучасне, майбутнє); семіотизувати простір людського життя, наділяючи всі елементи в ньому аксіологічною значимістю; задавати системи пріоритетів, способи соціального визнання, критерії оцінок; будувати складні і багаторівневі системи орієнтації у світі; обґрунтовувати смисли [5].

Цінності співвідносяться з усією життєдіяльністю людини, визначаючи змістовний бік спрямованості особистості й становлячи основу її відносин до навколишнього світу, до інших людей, самої себе, основу світогляду та ядро мотивації життєвої активності. Система цінностей – це та ланка, яка об'єднує суспільство з особистістю та вказує орієнтир, перспективу, визначені суспільством для кожного індивіда, і включає особу в систему суспільних відносин, визначає, з якою метою відбувається будь-яка діяльність і якими засобами вона реалізується.

Складними питаннями аксіології є проблеми ієрархізації цінностей та їхньої типології. Це пояснюється великим розмаїттям цінностей в індивідуальному та суспільному житті, їхніми численними просторовими та часовими характеристиками. Одні й ті ж самі цінності різні автори відносять до різних груп. Крім того, ціннісні орієнтації існують лише у процесі взаємодії, взаємопереходу, взаємозумовленості; їх важко однозначно віднести до якоїсь із груп. Також власна система цінностей притаманна й кожній людині, і в цій системі є власна ієрархія та типологія.

Для досягнення мети нашої статті візьмемо за основу розрізнення двох груп взаємодоповнювальних цінностей: соціальних та індивідуальних.

Соціальні цінності – ціннісне ставлення до світу, людини, суспільства, що визначають соціально-політичну, філософську, атеїстичну або релігійну, моральну, естетичну й науково-теоретичну орієнтацію людини. Як спосіб усвідомлення дійсності, соціальні цінності включають і принципи життя, що зумовлюють характер діяльності людей, ставлення до праці, до інших людей, впливають на характер життєвих прагнень, побут, смаки й інтереси особистості. Соціальні цінності формуються й у результаті узагальнення наукових, соціально-історичних, технічних і філософських знань, і під впливом безпосередніх умов життя, передаючись із покоління в покоління з досвідом людей у формі здорового глузду, стихійних, несистематизованих, традиційних поглядів про світ.

Особистісні цінності являють собою ідеальні уявлення про блага, права в межах прагнень, пов'язаних зі схильностями та бажаннями особистості, і виступають в певній мірі як авторитетні та обов'язкові установки її свідомості. Особистісні цінності у свою структуру включають: повноцінну життєву самореалізацію особистості (здатність до продуктивної діяльності, творча активність, життєвий оптимізм, успішність, конкурентоспроможність, усебічна досконалість); освіченість; морально-вольові якості (чесність, доброта, милосердя, принциповість, відповідальність, ощадливість, помірність, дисциплінованість, ініціативність, наполегливість, заповзятливість, працелюбність тощо); здоров'я (здоровий спосіб життя, відсутність шкідливих

звичок, особиста гігієна тощо); дотримання правил етикету (шляхетність, акуратність, зовнішня привабливість, добрий смак тощо).

Як бачимо, чіткої межі між соціальними та особистісними цінностями немає: вони взаємообумовлені і перебувають в процесі взаємодії і взаємопереходу. Скажімо, ставлення до праці, до інших людей є одночасно і соціальною і особистісною цінністю; а здатність до продуктивної діяльності, творча активність, конкурентоспроможність окремої людини мають великий вплив на розвиток всього суспільства, а отже, можуть бути віднесені до соціальних цінностей.

Вища освіта як цінність також являє собою складний, багатогранний феномен. Російський психолог О. Нікіфоров, наприклад, вважає, що, говорячи про цінність освіти, треба мати на увазі три «шари» цінностей: цінність державну; цінність суспільну; цінність особистісну. Перші дві цінності освіти відображають колективну, групову значущість цього культурного феномену, і в радянський період саме вони виступали в багатьох педагогічних концепціях на перший план. Останнім часом пріоритет віддається особистісній цінності освіти, індивідуально мотивованому, упередженому ставленню людини до її рівня та якості. Існує тісний зв'язок між визнанням особистісно-орієнтованої цінності освіти і тенденцією до розуміння освіти як безперервного процесу, що протікає протягом усього життя людини. Освіта здатна не тільки підтримувати на належному рівні цінності суспільства, цінності соціуму, а й збагачувати, розвивати їх [4].

Одну з найвідоміших типологій цінностей запропонував американський психолог М. Рокіч. Він виділяє два класи цінностей: цінні самі по собі (термінальні) і ті, використовуються для досягнення цілей (інструментальні).

Термінальні – це цінності, важливі самі по собі, самоцінності. Цінності, які не можна обґрунтувати іншими, більш загальними або більш важливими цінностями; це те, до чого варто прагнути в житті. До таких цінностей зазвичай належать: повноцінна любов, щастя, безпека, задоволення, внутрішня гармонія, відчуття завершеності, мудрість, порятунок, комфортне життя, наснага,

свобода, дружба, краса, визнання, повага, надійна сім'я, рівність, загальний мир. Термінальні цінності – це цінності-цілі, або життєві, онтологічні цінності.

Інструментальні – цінності-засоби, цінні в якості засобів, інструментів для досягнення цілей. В якості інструментальних цінностей зазвичай розглядаються особистісні риси, що допомагають людині в житті: ввічливість, відповідальність, інтелігентність, хоробрість, обдарованість уявою, честолюбність, чесність, незалежність, тощо [1].

Цінність освіти, зокрема вищої, включає як термінальні, так і інструментальні орієнтації. Задоволення від володіння знаннями пов'язане з тим, що знання відповідають на властивий всім людям імпульс допитливості, а отже, потяг до знань, до інтелектуального та духовного зростання, до самовдосконалення і самореалізації є однією з базових цінностей людини. З іншого боку, освіта є засобом конкурентоспроможного становища на ринку праці, механізмом здобуття високого рівня життя – кращої роботи, більш високих заробітків. Володіння спеціалізованими знаннями, більш повною інформацією, найкращою орієнтацією в справах виділяє людину в групі лідерів. Це дозволяє впливати на інших, маніпулювати іншими, наділяє владою.

Отже, освіта є беззаперечною цінністю для всіх людей, відрізняється лише наповнення цього феномену у свідомості кожного індивіда, співвідношення двох аспектів цінності – онтологічного та інструментального.

Сьогодні серед студентської молоді в Україні спостерігається ринкова орієнтація, при якій знання та людина, котра ними володіє, перетворюється на товар, інструмент для здобуття результатів. Очевидним є вплив цієї домінуючої орієнтації на систему освіти. Метою навчання стає накопичення інформації, яка може бути корисною на ринку праці. Мотивом навчання стає не інтерес до пізнання, осягнення, а отримання освіти, яка має високу майнову вартість. Освіта не є термінальною цінністю для переважної більшості студентів, вона не є самоцінною як ідеал розвитку особистості. У студентської молоді переважає ставлення до освіти як інструментальної цінності, засобу досягнення соціально-матеріальних цілей.

Окрім цього, сучасне прагматичне студентство розуміє, що наявність вищої освіти не переводить автоматично володаря диплома університету до еліти суспільства і не гарантує йому досягнення життєвого успіху, влади і багатства. Цікавими з цього питання є результати дослідження «Молодь України», проведеного Інститутом Горшеніна и тижневиком «Коментарі» за підтримки фонду Віктора Пилипишина «Діти передусім!» в березні 2012 року. За цими даними, кожен другий молодий українець (51,6%) вважає, що статус людини в суспільстві залежить від його освіти (відмітимо це як позитивний результат). Вважають, що мають значення особисті якості, здібності і таланти людини, 41,7%, матеріальний достаток – 38,0%, особисті зв'язки – 37,7%, посада – 32,2%, родинні зв'язки – 27,1%. Лише кожна четверта молода людина (24,7%) висловила думку, що статус людини в суспільстві залежить від його професійних якостей [3].

Опитування розмежувало гендерні стратегії життєвого успіху. Більшість українських молодих людей (61,2%) вважають, що сьогодні хлопцям найчастіше допомагають досягти своїх життєвих цілей їх особисті якості – характер, працьовитість. Більше половини респондентів (53,1%) вважає, що в даному питанні важливі зв'язки, знайомства, кожен другий (50,8%) – хороша освіта. Також допомагають хлопцям досягти своїх життєвих цілей інтелектуальні здібності (41,3%), міцне здоров'я (34,2%), матеріальна допомога батьків, родичів (32,2%). Для дівчат критерії успішної поведінки інші. Більше половини представників української молоді (55,2%) вважає, що дівчатам сьогодні найчастіше допомагає досягти своїх життєвих цілей приваблива зовнішність, вміння стильно одягатися(!) Також досягненню цілей дівчат сприяють: їх особисті якості (46,3%), зв'язки і знайомства (40,8%), хороша освіта (33,5%), вдалий шлюб (32,8%), матеріальна допомога від батьків, родичів (30,8%), інтелектуальні здібності (23,7%), багаті заступники (21,7%) [3].

Отже, як бачимо, незадовільна економічна та політична ситуація в Україні, важкі умови для професійного старту молоді, розтиражований ЗМІ зразок комфортного, зручного життя, не сприяють створенню в молоді стратегії життєвого успіху шляхом поглибленої професійної підготовки, постійного

самовдосконалення і підвищення рівня освіти. Як зазначає К. Іващенко, спираючись на соціологічні дослідження Інституту соціології НАН України, хоча більшість з опитаних відзначали, що профіль нинішньої роботи, не пов'язаний з отриманою освітою, не дає можливості заробляти більше, тільки 4 респонденти з опитаних 300 планували в найближчі 5 років отримати іншу освіту [2, 525].

Отже, можемо зробити висновок, що в розумінні молодих людей соціальний успіх визначається не тільки і не стільки знаннями і професійною кваліфікацією. Освіта потрібна людині перш за все як первинний соціальний капітал у вигляді особистих зв'язків, тренування умінь комунікації, репрезентації, позиціонування себе, маніпулювання іншими, підтримування необхідних зв'язків тощо. Недарма зараз так поширені школи акторської майстерності, психологічні комунікативні тренінги для представників бізнесу. Система освіти з філіалами і дистанційними курсами; з «платними» студентами, яким викладачі вимушені ставити позитивні оцінки, щоб не залишитися без їхніх матеріальних виплат; з корупцією у вищих навчальних закладах призводить до знецінення професійних знань і цінності вищої освіти взагалі. Таке формальне володіння дипломом без певного рівня професійних знань і умінь В.І. Рябченко слушно називає номінальною вищою освітою, відмічає її ескалацію у сучасному суспільстві, що загрожує національній безпеці України, виявляючись у зниженні конкурентоспроможності суспільно важливих сфер діяльності, зокрема: державної, економічної, освітньої, наукової, соціальної та інших, де концентруються власники дипломів з такою освітою [6, 379-382].

Отже, говорити про перетворення освіти взагалі і вищої зокрема на головну цінність українського суспільства поки що рано, хоча задачі побудови інформаційного суспільства диктують таку потребу. Впровадження в суспільну свідомість думки про освіту як вищу цінність, впровадження нових стандартів якості вищої освіти є одними з найголовніших завдань сьогодення, що стоять перед фахівцями в галузі освіти.

Література

1. Большая психологическая энциклопедия. – М.: Эксмо, 2007.
2. Іващенко К. Дорослішання молоді в умовах трансформацій: тенденції змін (1992-2010) / К. Іващенко // Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг: У 2-х т. Том 1. Аналітичні матеріали / За ред. д.ек.н. В.Ворони, д.соц.н. М.Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2011. – С. 518-530.
3. Молодежь Украины. Социологическое исследование [електронний ресурс] – Режим доступу: http://institute.gorshenin.ua/researches/108_molodezh_ukraini.html.
4. Никифоров О. Представления о ценности образования [електронний ресурс] – Режим доступу: <http://shh.neolain.lv/seminar14/predosenobrazovanija.htm>.
5. Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
6. Рябченко В. Світоглядно-методологічні засади формування й використання поняттєво-термінологічного апарату в науковій, освітній та суспільно-практичній діяльності: Монографія. – Київ : Фітосоціоцентр, 2011.— 468 с.
7. Томас У., Знанецкий Ф. Методологические заметки // Американская социологическая мысль. Тексты. – М.: Изд-во Московского ун-та, 1994. – С. 333-356.
8. Тоффлер Е. Третья Хвиля ; пер. с англ. / Е. Тоффлер. – К. : Всесвіт, 2000. – 475с.

Аннотация

О.И. Бульвинская. Высшее образование в системе ценностей студенческой молодежи в условиях становления информационного общества.

Статья посвящена социально-философскому исследованию высшего образования как социально-личностной ценности, а также влиянию

информационных технологий на формирование социальных и личностных ценностей студенческой молодежи Украины.

Ключевые слова: информационное общество, ценности, социальные ценности, личностные ценности, высшее образование, студенты.

Summary.

Bulvinska O. Value of higher education in the conditions of construction of informational society.

The article is devoted to the social and philosophical analysis of value of higher education as social and personality value, and the impact of informational technology on the formation of social and personality values in students in Ukraine.

Key words: informational society, values, social values, personality values, higher education, students.